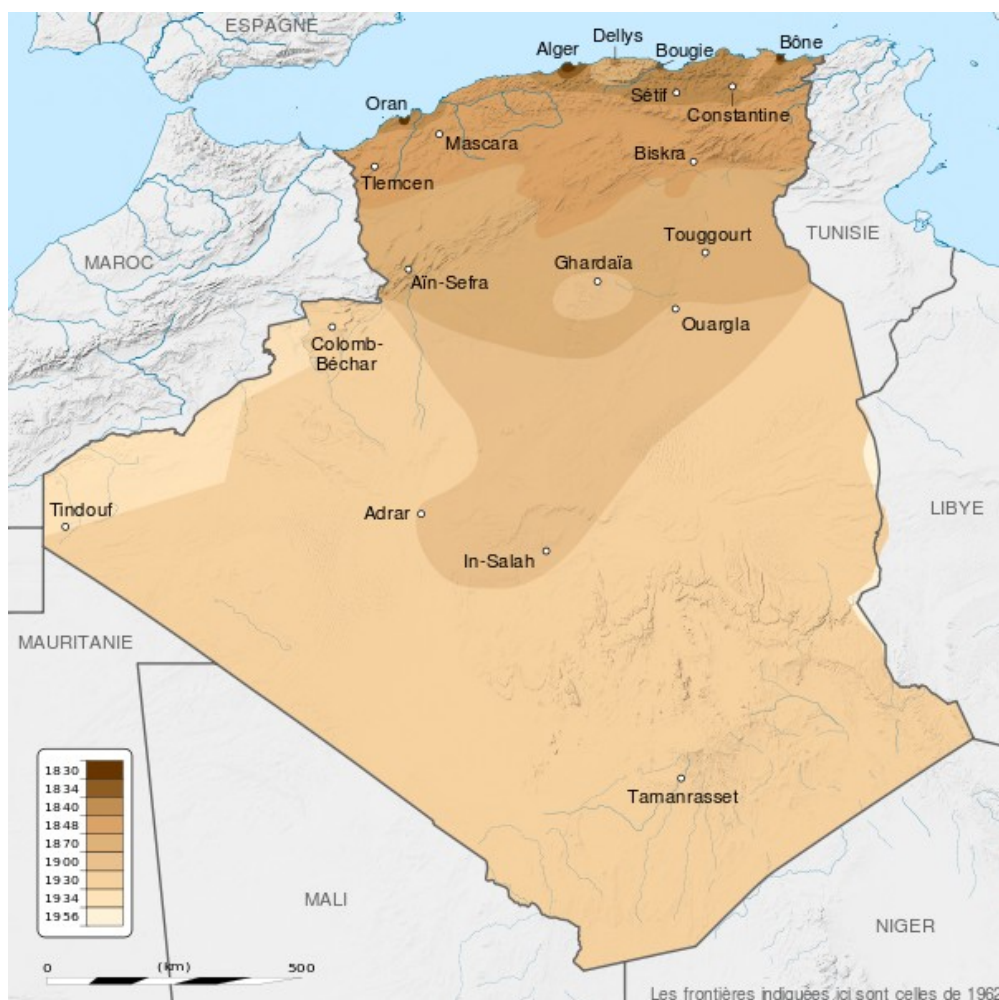

Valencians i menorquins a l'Algèria del segle XIX

Al llarg del segle XIX, la colonització de diversos territoris a Amèrica i a Àfrica va portar també a l'establiment de població europea en alguns d'aquests territoris. Així, milions de pagesos pobres van emigrar cap a aquestes colònies. Un cop allà, malgrat que el seu nivell de vida era humil, normalment era molt millor que el dels autòctons, que van ser marginats.

Aquest procés de colonització va comportar l'exportació de les principals llengües i costums d'Europa a aquests territoris. Per això l'anglès, el francès, el portuguès i el castellà són llengües parlades per milions de persones fora d'Europa. Però també s'hi van exportar llengües més petites. Per exemple, el polonès o el lituà són encara llengües parlades en diverses ciutats nord-americanes on van anar a viure-hi emigrants d'aquestes nacionalitats. Pel mateix motiu l'alemany és encara parlat a l'estat brasiler de Rio Grande do Sul. Així mateix, el gal·lès és un idioma que perviu a la vall de Chubut, a la Patagònia argentina.

La colonització d'Algèria

França va iniciar el 1830 la conquesta d'Algèria, amb la intenció de dominar totes dues bandes del Mediterrani i de crear un Imperi colonial. L'exèrcit francès ocupà, el juny de 1830, la ciutat d'Alger. Malgrat que Algèria no esdevingué francesa fins al 1848 i que el control militar total no es produí fins al 1875, aquest territori africà va atraure un corrent migratori europeu —més que no pas francès

— ja des de 1830, el qual augmentà considerablement durant els anys posteriors. En un primer període colonial, el govern francès propicià l'emigració d'habitants del nord d'Europa —francesos, alemanys, suïssos i irlandesos—, amb la idea que Algèria fos l'Amèrica del Nord mediterrània. Així doncs, el 1841 es creà un «Comité de Colonisation par l'émigration», l'objectiu del qual era recaptar colons del nord d'Europa, oferint-los el viatge a Algèria de franc i una concessió de terra. Malgrat tots aquests avantatges, els colons originaris del nord d'Europa no foren gaire nombrosos i, en canvi, la realitat demostra que es tractà d'una emigració majoritàriament mediterrània (espanyols, italians, maltesos i catalans). Aquests colons mediterranis s'establiren a Algèria de manera definitiva i, en alguns casos, foren prou nombrosos i tingueren una cohesió social prou forta com per conservar i transmetre a les generacions posteriors la llengua i la cultura pròpies.

En aquest sentit, cal destacar, pel que fa a l'àmbit catalanoparlant, els colons alacantins i menorquins, tot i que també fou important la presència de rossellonesos (inclosos oficialment en l'emigració francesa) i, en menor grau, de mallorquins. L'emigració alacantina a Algèria, que ha estat força estudiada des del punt de vista històric, se situà a l'Oranès (part occidental d'Algèria), juntament amb els emigrants espanyols de Múrcia i Almeria, mentre que els menorquins s'instal·laren als voltants d'Alger, fet que s'explica, en ambdós casos, per la proximitat d'aquestes zones amb el lloc d'origen dels colons. De fet, la proximitat geogràfica anà estretament lligada amb el comerç, ja que, en els inicis de l'emigració, les Illes Balears —Menorca en primer lloc— dominaven el comerç i el transport marítim espanyol amb Alger i Alacant, Múrcia i Andalusia, el que es feia amb Orà. Tanmateix, cal tenir present que, en termes generals, eren les Illes Balears les que dominaven el comerç espanyol amb Algèria, no només durant aquest període, sinó també abans de l'ocupació francesa.

Els colons menorquins i valencians

L'any 1820 el govern espanyol, pressionat pels interessos bladers castellans, prohibí la introducció de blat estranger a la Península. Amb aquesta disposició es donà un cop de mort al comerç que nombrosos vaixells menorquins feien amb els ports d'Odessa i Taganrog a la mar Negra, a part del d'Alexandria i d'altres ports del Llevant, important blat als ports del Mediterrani occidental, principalment a la Península Ibèrica. Això enfonsà la marina mercant menorquina i deixà un gran nombre de gent de la mar sense feina. A més, altres sectors econòmics resultaren també afectats per aquesta crisi. Es produí un retorn al camp. De totes maneres, l'agricultura menorquina del segle XIX, amb la terra en mans d'uns pocs propietaris i afectada per una sèrie de males collites que es patiren en aquells anys, no podia donar solució a la crisi.

La por d'ésser quintats per servir a l'exèrcit i les guerres colonials fou tan gran que l'últim recurs que trobaren els joves fou el casament, ja que els casats estaven exempts d'ésser cridats a files. Es produí un vertader desig de casar-se fos amb qui fos (...) quan (...) es veien amb la impossibilitat d'alliberar-se'n, no tenien cap altre camí que el de l'emigració a la propera colònia francesa d'Alger, on, a més a més, obtenien beneficis amb la seva feina i trobaven relacions d'amistat entre els menorquins ja establerts en aquella colònia.

Dels prop de quaranta mil habitants que Menorca tenia a finals del segle XIX, uns nou mil van emigrar a Algèria.

Pel que fa als emigrants valencians, al voltant de cent mil colons algerians eren descendents de persones provinents de l'àrea d'Alacant. La zona d'on més emigrants valencians partiren cap a Alger foren les comarques prelitorals del Sud valencià, les més afectades per la crisi de l'agricultura i que disposaven de menys recursos per a afrontar-la. Especialment eren de la Marina, les Valls del Vinalopó i el Baix Vinalopó. Es tractava de comarques “marginals” dins del context valencià, que no participaren de l'esplendor econòmic que dugué l'expansió del conreu de la taronja. i continuaren duent a terme una agricultura de secà i de subsistència.

Embarcament des del moll de Xàbia d'emigrants temporers cap a Algèria, al fons, el “vaporet del moro”, com es deia popularment a la Marina Alta, en aquest cas es tracta del vapor “Sitges”. Pel que fa a la Marina, a la primeria del segle XX, eixia un vaixell cap a Alger o cap a Orà dues voltes per setmana, alternativament des dels ports de Dénia, Xàbia i Altea. El trajecte durava una nit.

En el cas valencià, també hi hagué un exili basat en motius polítics. Segons Juli Esteve, director del documental *Algèria, el meu país*, “l'exili sobretot es feia de Gandia fins a Oriola. I pel que fa a les raons polítiques, molts van marxar arran de la guerra de 1936-1939; era l'eixida més natural. El documental explica per exemple la història de l'Stanbrook, l'últim vaixell que val salpar del port d'Alacant el 28 de març del 1939 i va salvar la vida de 3.500 republicans que van poder fugir. Era un vaixell carboner capitanejat per un mariner anglès. Però les raons polítiques per a marxar a Algèria van més enllà de la guerra civil, ja vénen de les guerres carlines. I hi havia més raons: judicials, per exemple, gent que fugia de la justícia. Fins i tot, un dels testimonis del documental explica que el seu besavi, d'Asp, va fugir a Orà per amor, perquè no el deixaven casar amb la seua estimada. Algèria era la solució de molts problemes”.

Esteve també explica amb què es guanyaven la vida aquests colons valencians. “Al principi de la colònia francesa van fer els treballs més pesats. Hi havia un país per fer: van fer la reconversió del territori, transformant els boscos en terres de conreu, van ajudar a construir el ferrocarril... Quan el país ja va ser mig fet, els valencians van fer una altra feina, més agrícola. I quan les societats urbanes es van desenvolupar, hi va haver moltes dones, sobretot de la Marina, que feien de dides i

més tard de mainaderes i criades. Els valencians també van fer molts oficis: hi havia forners, carnisers, treballadors públics...”.

El català parlat a Algèria

L'arribada de desenes de milers de colons catalanoparlants, i el fet que visquessin tots en determinades zones, va fer que el català fos una llengua present a Algèria. De testimonis n'hi ha moltíssims. El primer fou el poeta Jacint Verdaguer, el qual recull, en la seva obra *Excursions i viatges*, impressions i vivències de la seva estada al nord d'Àfrica, amb un apartat dedicat a Alger, datat l'1 d'abril de 1883. El seu testimoni és molt important perquè aporta dades sociolingüístiques referents a uns quaranta anys després de la primera emigració:

«...tinguí un goig extraordinari a l'entrar, sentint-hi preguntar i respondre a un eixam de nois i noies la doctrina en català (...) eren los nois de les famílies de molts emigrats de la província d'Alacant i altres del Migjorn d'Espanya que van a cercar a l'Àfrica el pa i la protecció que no troben en la mare pàtria. (...) Per aquells carrers, camps i camins, un se pot dirigir en català a tots los nois i homes espanyols en la seguretat de que en català respondran: en català d'Alacant, suau i falaguer com los aires d'Andalusia, o en català de Maó, grave i ressonant com les onades del Golf de Lió».

Així doncs, el 1883 la llengua catalana era viva a Algèria i podem deduir que tenia un ús normal, ja que era encara la llengua del carrer i de l'educació religiosa dels nois i noies d'origen alacantí i menorquí. Aquesta situació perdurà en molts casos fins a la fi de la colonització.

El català que es parlava a Algèria va rebre moltes paraules del francès, l'italià i l'àrab. A aquest català se l'anomenava “patuet”.

La fi de la colonització

Són habituals les fotografies davant l'automòbil (la batura, en patuet), com a ostentació d'haver assolida la modernitat i un ascens econòmic i social, només possibles aleshores gràcies a l'emigració a Algèria. Un altres element extern d'aquest canvi és la moda que segueix els paràmetres de les pel·lícules nordamericanes i s'allunya d'elements autòctons com el dol i el recatament.

Tot procés de colonització suposa una submissió de la població autòctona. Si bé els colons europeus que van emigrar a Algèria eren en la seva majoria persones molt humils, la seva situació social era més bona que la dels autòctons algerians. Els colons, que eren anomenats també *pied-noirs*, eren propietaris de petits negocis o de trossos de terra per conrear, mentre que els autòctons en moltes ocasions només tenien com a opció treballar com a assalariats als negocis dels colons, amb mals salaris i males condicions laborals.

Aquesta situació va fer que a partir de 1954 s'iniciés la lluita per la independència d'Algèria, de la mà del Front d'Alliberament Algerià. Els *pied-noirs* van prendre, en molts casos, partit per l'exèrcit francès i fins i tot es van crear algunes organitzacions terroristes per a fer front a la insurgència algeriana. Finalment, davant la impossibilitat de derrotar la insurgència, França va reconèixer el 1961 la independència d'Algèria. Aquell mateix any, la major part de colons va abandonar Algèria per por a les represàlies.

El nou destí d'aquells colons va ser en la majoria de casos la Provença, el Llenguadoc i el Rosselló, dins l'estat francès. Tot i així, uns 30.000 colons optaren per retornar als seus pobles d'origen a les comarques alacantines.

L'Algèria independent visqué la mateixa explosió demogràfica que els seus països veïns. L'economia algeriana no pogué absorbir tota aquella mà d'obra ni satisfer les expectatives de millora de bona part de la població. Així, s'inicià un corrent migratori d'algerians cap a França.

Fonts

Àngela-Rosa Menages i Menages, Joan-Lluís Monjo i Mascaró: *El Patuet valencià, un reflex lingüístic de la societat algeriana colonial (1830-1962)*

Marta Marfany Simó: *L'últim català colonial: els emigrants menorquins a Algèria durant els segles XIX i XX*

Entrevista a Juli Esteve a Vilaweb (11/12/2012)